

Realpolitik en Kissinger: vloek of geuzennaam?

Realpolitik als beschrijving van het buitenlandbeleid
van Henry Kissinger tussen 1969 en 1975

H.G. te Velde

6176372

Kapelstraat 8, Utrecht

h.g.tevelde@students.uu.nl

BA Eindwerkstuk

30-03-2020

M. Paulusse

6493 woorden

Universiteit Utrecht

Abstract

Realpolitik is een concept wat momenteel veel wordt gebruikt, maar waarvan de betekenis ongrijpbaar lijkt. Dit onderzoek heeft als doel om inzicht te krijgen in het gebruik en de betekenis van realpolitik. Op basis van het gebruik van de term met betrekking tot het beleid van Henry Kissinger in de jaren zeventig door Amerikaanse media en academici worden er twee dingen onderzocht. Enerzijds biedt deze casus de mogelijkheid voor een grondige duiding van de term realpolitik. Anderzijds schetst dit onderzoek een beeld van de receptie van het beleid van Nixon en Kissinger in de Amerikaanse kwaliteitsmedia en academia. Het onderzoek concludeert dat in de waardering van realpolitik als werkwijze van Kissinger er een ambigue sfeer bestond tussen het loven van de resultaten maar het afkeuren van de middelen. Daarnaast werd de term gebruikt in het creëren van negatieve beeldvorming rondom Kissinger.

Inleiding	4
Hoofdstuk 1 - Theoretisch kader	8
1.1 Machiavellisme	8
1.2 Pragmatisme	8
1.3 Realisme	9
1.4 Machtpolitik	11
1.5 Realpolitik	12
Hoofdstuk 2 - Verwarring met andere termen	15
Hoofdstuk 3 - Associaties met woorden en concepten	18
Hoofdstuk 4 - Negatief of positief	21
Conclusie	24
Literatuurlijst	28

Inleiding

In 1969 trad Richard Milhous Nixon aan als president van de Verenigde Staten, en in datzelfde jaar werd Henry Kissinger zijn National Security Advisor. In 1973 werd Kissinger benoemd tot Secretary of State, maar in de praktijk had hij als National Security Advisor al een grote rol gespeeld in het buitenlands beleid van de regering-Nixon. Net als met Woodrow Wilson en zijn adviseur Colonel House, en Franklin D. Roosevelt en zijn adviseur Harry Hopkins, werd het buitenlands beleid van de regering voornamelijk bepaald door president en zijn adviseur, en had het Departement of State een ondergeschikte rol.¹ Het buitenlandse beleid van de Verenigde Staten nam onder Nixon en Kissinger een flinke wending. Sinds de Tweede Wereldoorlog waren de relaties met de twee andere grootmachten van de wereld, de Sovjet-Unie en China, zodanig verslechterd dat werd gesproken van de Koude Oorlog. Diplomatiek betekende dit dat de Verenigde Staten vanuit de anti-communistische ideologie vrijwel geen contact hadden met beide staten, met name China. Aanvankelijk was Nixon ook een harde anti-communist, maar in zijn presidentsperiode zocht hij toch toenadering tot zowel Mao Zedong als Leonid Brezjnef, ondanks dat dit communistische leiders waren. Het leidde tot een ontdooiing van de relaties met beide landen, wat breed werd gezien als een groot succes.²

Minder succesvol waren de operaties in Vietnam en Cambodja. Het Amerikaanse leger was met een groot aantal manschappen gestationeerd in Vietnam toen Nixon aantrad. De Verenigde Staten steunden Zuid-Vietnam in de oorlog met Noord-Vietnam, een communistische staat. Nixon wilde graag vrede sluiten, maar zonder groot gezichtsverlies. Toen de vredesonderhandelingen vastliepen, besloot Nixon

¹ Robert S. Litwak, *Détente and the Nixon Doctrine. American Foreign Policy and the Pursuit of Stability, 1969-1976* (Cambridge 1986) 48; Geoffrey Warner, 'Nixon, Kissinger and the breakup of Pakistan, 1971', *International Affairs* 81 (2005) 5, 1097-1118.

² George C. Herring, *From Colony to Superpower. U.S. Foreign Relations Since 1776* (Oxford 2008) 791-793.

tot het bombarderen van grote delen van Noord-Vietnam en het aangrenzende Cambodja, waar Noord-Vietnamese bases waren gelegen. Deze bombardementen waren zeer impopulair bij de Amerikaanse bevolking, en Nixon besloot om het Amerikaanse leger langzaam en gefaseerd uit Vietnam te onttrekken. Voornamelijk het loslaten van ideologieën ten bate van het heropenen van de relaties met communistische landen is tegenwoordig een van de bekendste voorbeelden van *realpolitik* in de recente geschiedenis.

Dit onderzoek is erop gericht om meer inzicht te krijgen in het gebruik van de term *realpolitik* in relatie tot het buitenlandse beleid van Nixon en Kissinger. De focus zal voornamelijk liggen op Henry Kissinger, aangezien hem over het algemeen de grootste rol wordt toegeschreven in de vormgeving van het buitenlandse beleid van de Verenigde Staten in de jaren van Nixons presidentstermijn en het begin van de termijn van president Gerald Ford. De manier waarop dit inzicht wordt verkregen is door het bestuderen en analyseren van verschillende bronnen uit de periode tussen 1969 en 1975, de periode waarin Kissinger als National Security Advisor actief was in het Witte Huis. In praktijk komen de meeste primaire bronnen uit de periode 1972 tot 1975, omdat hier het gebruik van de term *realpolitik* het meest frequent was. De bestudeerde bronnen bestaan uit krantenartikelen uit het archief van *The New York Times*, en academische artikelen uit diverse vaktijdschriften. Voor beide bronsoorten geldt dat ze uitsluitend digitaal geraadpleegd zijn, wat meteen de beperking aangeeft van een eventueel uitgebreider, kwantificeerbaar onderzoek. Vanwege het geringe aanbod van dergelijke digitale of analoge bronnen, is in dit onderzoek gekozen voor een insteek gericht op kwalitatieve tekstanalyse in tegenstelling tot kwantitatieve data-analyse.

Het doel van dit onderzoek is tweeledig. Enerzijds biedt deze casus de mogelijkheid voor een grondige duiding van de term *realpolitik*, die tot op de dag van vandaag nog altijd een onduidelijke en wisselende betekenis heeft. Anderzijds schetst dit onderzoek een beeld van de receptie van het beleid van Nixon en Kissinger in de Amerikaanse kwaliteitsmedia en academia, de twee toonaangevende graadmeters en opiniërende instituten van het land. Aangezien het vanwege het beperkte voorhanden zijn van bronmateriaal niet een doel van dit onderzoek is

geweest om een verschil tussen de receptie van kranten enerzijds en wetenschappelijke tijdschriften anderzijds proberen te vinden, is ervoor gekozen om de bronnen thematisch te behandelen in plaats van op basis van het soort bron. Op deze manier is het overzichtelijker om de aspecten uit de bronnen die inhoudelijk verband houden te behandelen. De hoeveelheid beschikbare bronnen is te klein voor significante uitspraken, maar genoeg voor waardevolle inzichten. Voor de krantenartikelen zijn de vijf meest relevante artikelen met de kernwoorden realpolitik en Kissinger tussen 1969 en 1975 uit het archief van *The New York Times* bestudeerd, en allemaal gebruikt in dit onderzoek. Voor de wetenschappelijke artikelen zijn per jaartal de vijf meest relevante artikelen met de kernwoorden realpolitik en Kissinger tussen 1969 en 1975 bestudeerd, en zijn er uiteindelijk elf gebruikt in dit onderzoek.

In hoofdstuk 1 wordt de theoretische basis gelegd voor het onderzoek door verschillende aan realpolitik verwante termen kort en kenmerkend te beschrijven en te analyseren in hun betrekking tot realpolitik. Het doel hiervan is het schetsen van enige historische en politicologische achtergronden om het concept realpolitik helder te krijgen. Als laatste wordt een zo inzichtelijk en veelzijdig mogelijke omschrijving van realpolitik als term gegeven, om zo veel mogelijk houvast te hebben in het diepgaande onderzoek naar het gebruik van deze term in de Amerikaanse media en academia.

In de hoofdstukken 2, 3 en 4 passeren de verschillende krantenartikelen en academische papers uit de periode 1969-1975 de revue. Het specifieke doel is hier om eerst te kijken hoe in deze primaire bronnen de term realpolitik wordt gebruikt, wat de impliciete of expliciete bevindingen zijn van de auteurs en hoe dit overeenkomt met de in hoofdstuk 1 naar voren gekomen eigenschappen en connotaties die aan de term realpolitik kleven. In veel krantenartikelen en academische papers waarin het woord realpolitik wordt gebruikt, blijkt een bepaalde positieve of negatieve waardering. Soms is dit expliciet, soms valt dit uit de context af te leiden. Een aantal aspecten met betrekking tot het gebruik van de term realpolitik wordt in deze hoofdstukken geanalyseerd. In hoofdstuk 2 wordt dit gedaan door te kijken naar hoe en hoe vaak realpolitik wordt verward met andere termen uit de internationale en politieke betrekkingen. Het tweede aspect,

behandeld in hoofdstuk 3, is om te kijken aan welke overige termen, concepten en andere woorden realpolitik wordt verbonden, en wat voor associatie dat oproept. Hoofdstuk 4 beoordeelt het laatste aspect, namelijk of realpolitik overwegend als positief, negatief of neutraal wordt gezien.

Hoofdstuk 1 – Theoretisch kader

1.1 Machiavellisme

Het Machiavellisme is volledig gebaseerd rondom de persoon van Niccolò Machiavelli, de zestiende-eeuwse diplomaat, schrijver en politiek denker die met zijn verhandeling *Il Principe* de politieke wetenschap voorgoed veranderde. *Il Principe*, in feite een brief die Machiavelli schreef aan Lorenzo II de' Medici, heerser van Florence, was een soort handleiding die specifiek was bedoeld om in de context van de Italiaanse overgang van middeleeuwen naar de vroegmoderne periode de macht van een heerser te versterken. Het bestond deels uit politieke theorie, en deels uit advies over wat de lezer zou moeten doen in verschillende situaties. Het meest bekende advies is om in het nastreven van politieke macht af en toe geen rekening te houden met morele bezwaren.³ Deze inhoud van *Il Principe* wordt vandaag de dag het Machiavellisme genoemd, al zit er na al die eeuwen een negatieve connotatie en pejoratieve betekenis aan vast. Het Machiavellisme wordt veelal in verband gebracht met realpolitik, en dat gaat soms zelfs zo ver dat het als synoniem wordt gebruikt, of dat Niccolò Machiavelli als uitvinder of vader van realpolitik wordt genoemd.⁴

1.2 Pragmatisme

Bij pragmatisme moet een duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen het filosofische gebruik van pragmatisme, geïkt door Richard Rorty, en het gebruik van pragmatisme in de internationale betrekkingen. Rorty's pragmatisme maakt claims op het gebied van wetenschapsfilosofie, terwijl het pragmatisme dat in dit deelhoofdstuk wordt bedoeld een houding in de politieke omgeving van de internationale betrekkingen is. Pragmatisme op deze manier is een houding die niet

³ Niccolò Machiavelli, *The Prince* (New York 1992).

⁴ Adam R.C. Humphreys, 'Realpolitik' (versie 15 september 2014); Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics* (New York 1979) 117.

uitgaat van moraal of ideologie, maar van aandacht voor de feiten.⁵ Pragmatisme staat dus een praktische aanpak van zaken voor, met nadruk op de effecten en haalbaarheid. Het gebrek aan aandacht voor moraal zorgt ervoor dat pragmatisme vaak wordt gelinkt aan een van de grote theorieën binnen de internationale betrekkingen; het realisme.⁶

1.3 Realisme

Klassiek realisme

Klassiek realisme wordt door de meeste denkers beschouwd als de voorloper van het moderne realisme. De vroegste denkers aan wie een klassiek realistische denkwijze wordt toegeschreven zijn Thucydides en Machiavelli. Thomas Hobbes wordt gezien als de eerste moderne denker die pleitbezorger was van het klassiek realisme. In feite is het klassiek realisme meer een mensbeeld dan een theorie van internationale betrekkingen of politiek. Het gaat er van uit dat de mens van nature gebrekkig en egocentrisch is. Dit geldt ook voor koningen en andere heersers, en om die reden moet er in internationale betrekkingen vanuit worden gegaan dat elk land of elke staat in essentie egocentrisch en onbetrouwbaar zal zijn.

Neorealisme

Met het moderne realisme, vaak simpelweg realisme of structureel realisme genoemd, wordt meestal neorealisme bedoeld. Neorealisme en structureel realisme zijn hetzelfde. In de praktijk wordt, ook in de academische wereld, over het algemeen gesproken van 'realisme'. In dit paper wordt voor het overzicht gebruikt gemaakt van de term 'neorealisme'. Het neorealisme bouwt voort op het uitgangspunt van klassiek realisme, en voert dit door in de theorie over internationale betrekkingen. Er bestaat een groot aantal verschillende definities van

OED Online, pragmatism, n.' (versie 26 maart 2020); Merriam-Webster.com Dictionary, 'Pragmatism'' (versie 26 maart 2020).

⁶ Molly Cochran, 'Pragmatism and International Relations. A Story of Closure and Opening', *European Journal of Pragmatism and American Philosophy* 4 (2012) 1, 2.

realisme, waarvan vele geschreven door vooraanstaande, zelfbenoemde realisten. De grootste gemeenschappelijke deler is het geloof in het klassiek realisme. Dat betekent niet dat elke neorealist vindt dat elke mens tot in de kern verdorven is en niet in staat tot enig goeds, maar wel dat in de praktijk van de internationale betrekkingen altijd rekening moet worden gehouden met het egocentrische karakter van de menselijke natuur. Dit egocentrisme is het centrale probleem in de politiek, en staatsmanschap wordt gedomineerd door de noodzaak om deze kant van de menselijke natuur te bedwingen.⁷

Onder het neorealisme vallen nog twee subtheorieën; het offensief realisme en het defensief realisme. Een belangrijk concept vanuit het defensief realisme is de *balance of power*. De kern hiervan is dat de wereldorde altijd wordt gebalanceerd, omdat wanneer een enkele staat te veel macht bezit er een *balancing coalition* zal worden gevormd tussen andere staten om die macht op te breken en de balans terug te brengen.⁸ Het beleid van Otto von Bismarck wordt ook beschouwd als een goed voorbeeld van rekening houden met de balance of power, omdat hij als minister-president van Pruisen na de grote overwinningen in de oorlogen met Oostenrijk en Frankrijk besloot om niet verder uit te breiden, omdat dit een balancing coalition zou uitlokken.⁹

Neoklassiek realisme

Het neoklassiek realisme is een relatief nieuwe theorie binnen de internationale betrekkingen. Het gebruikt grotendeels dezelfde aannames als het defensief realisme, en is grotendeels gebaseerd op het concept van de balance of power. Het neoklassiek realisme stelt dat het gedrag van staten gebaseerd is op hun inschatting van de balance of power. Een staat kan zich op vier manieren gedragen in verhouding tot de 'feitelijke' balance of power. Ten eerste kan een staat de

⁷ Jack Donnelly, *Realism and International Relationship* (Cambridge 2000) 10.

⁸ John J. Mearsheimer, 'Structural Realism' in: Tim Dunne, Milja Kurki en Steve Smith (red.), *International Relations Theories. Discipline and Diversity* (Oxford 2016) 71-88, aldaar 75-76.

⁹ Mearsheimer, 'Structural Realism', 75.

intenties en middelen van een andere staat correct inschatten, en zich precies goed en gepast gedragen, zodat ze perfect in balans blijft. Daarnaast kan het voorkomen dat een staat incorrect de intenties en middelen van een andere staat inschat. Zowel het over- als onderschatten verstoort de balans. De gevolgen worden *overbalancing* en *underbalancing* genoemd. Dan is er nog *nonbalancing*, waar een staat niet probeert om de balans te bewaren, om wat voor reden dan ook, waaronder het gebrek aan mogelijkheden om te kunnen balanceren. Volgens het neoklassiek realisme zijn alle acties van staten te verklaren volgens een van deze scenario's.

1.4 Machtpolitik

Machtpolitik is een Duits leenwoord dat in de Engelstalige literatuur wordt vertaald naar *power politics*.¹⁰ Omdat er in het Duits meerdere woorden bestaan die zich laten vertalen naar power, is het goed om daar het onderscheid tussen te laten zien, zodat duidelijk wordt in welke zin des woords 'macht', en dus de vertaling 'power' wordt bedoeld. *Gewalt* is in het Duits ook een synoniem voor power, en heeft daarin de lading van autoriteit en controle. *Kraft* is nog een synoniem, maar heeft de lading van kracht, sterkte en mogendheid. *Macht* heeft in het Duits de lading van dwingende kracht, en dat is ook de hoedanigheid waarin power politics verstaan moet worden.¹¹

De term impliceert daarmee de mogelijkheid om anderen te dwingen om te gehoorzamen of respecteren.

Net als (neo)realisme doet power politics een aanname over de aard van internationale politiek, namelijk dat het recht van de sterkste geldt. De logica van power politics is dat de mogelijkheid van schade toebrengen aan andere staten de sleutel is tot superioriteit en daarmee het verstevigen van de eigen soevereiniteit.¹² Moraal is dus van ondergeschikt belang in het veld van internationale politiek en

¹⁰ Keya Ganguly, 'Machtpolitik' (versie 15 september 2014).

¹¹ Ganguly, 'Machtpolitik'.

¹² Ibidem.

daarmee lijkt het, net als met de originele Duitse benaming, behoorlijk op realpolitik.

1.5 Realpolitik

Zoals eerder vastgesteld in de introductie van dit onderzoek bestaat er geen goede definitie van realpolitik. Sterker nog, deze vaststelling is zo ongeveer de belangrijkste drijfveer van dit onderzoek. Daarom volgen er een paar verschillende omschrijving van en gedachten bij de term. Realpolitik is in 1853 tot leven geroepen door Ludwig von Rochau in zijn boek *Grundsätze der Realpolitik, angewendet auf die staatlichen Zustände Deutschlands*. In dit boek presenteert Rochau *Realpolitik* als een methode van politieke analyse. Volgens Rochau bestaat Realpolitik eruit dat een staatsman voldoende aandacht heeft voor de historische omstandigheden waarin hij opereert. Hij moet een goed besef hebben van de verdeling van macht binnen de staat, de sociaal-economische verhoudingen en de culturele en ideologische achtergrond van de tijd. Net zo belangrijk is het vermogen om te anticiperen en je aan te passen op veranderende omstandigheden, op alle drie van de bovengenoemde gebieden. Vervolgens moet de staatsman zich de vraag stellen: hoeveel ruimte is er voor politieke actie, en wat zijn de risico's?¹³ Op deze manier geïnterpreteerd is Realpolitik meer een tactiek of methode, dan een theorie over hoe Internationale Betrekkingen in elkaar zitten, zoals bij het neorealisme.

In de omschrijving van realpolitik volgens *The Encyclopedia of Political Thought* komt Ludwig von Rochau niet voor. Volgens deze omschrijving is realpolitik in feite de praktische tegenhanger van neorealisme.¹⁴ De definities van de Oxford English Dictionary en Merriam-Webster ontlopen elkaar ook weinig. De definitie van Oxford is: 'politics or political doctrine based on practical, rather than moral or ideological, considerations', en die van Merriam-Webster: 'politics based on practical and material factors rather than on theoretical or ethical

¹³ John Bew, *Realpolitik. A History* (New York 2016) PDF e-book, 6.

¹⁴ Humphreys, 'Realpolitik'.

objectives.’¹⁵ Ze zijn het eens over het karakter van realpolitik; meer aandacht voor de praktische/materiële kant dan voor de morele/ethische/ideologische overwegingen.

Het veranderlijke karakter van de term realpolitik is het onderwerp geweest van een boek uit 2016, geschreven door prof. John Bew. Hierin vertrekt hij vanuit de oorspronkelijke definitie van realpolitik, bedacht door de hierboven al genoemde Ludwig von Rochau in zijn boek *Grundsätze der Realpolitik*. Met deze term als toetssteen onderzoekt hij het gebruik van realpolitik in de Engelstalige wereld, tot en met Barack Obama. Obama wordt zelfs aangehaald als een ‘onwaarschijnlijke erfgenaam van Kissingers realpolitik.’ Bew stelt vast dat realpolitik een veelgebruikt, uit een andere taal geleend woord is dat niet zelden verkeerd wordt begrepen. In het moderne gebruik van het woord is er veelal sprake van een houding of een filosofische neiging, in plaats van een substantiële werkwijze of theorie uit de internationale betrekkingen.

De term heeft in sommige gevallen ook een connotatie of pejoratieve betekenis gekregen. Zoals Henry Kissinger zelf ooit al zei: ‘The advocates of a realist foreign policy are caricatured with the German term Realpolitik, I suppose to facilitate the choosing of sides.’ Zoals in hoofdstuk 2 ook zal blijken, werd er bij het gebruik van de term realpolitik vaak een link gelegd met de Duitse origine van het woord. Interessant hierbij is het fonetische aspect van het woord realpolitik. In de Engelse taal valt het onmiddellijk op als zijnde een exotisch woord, deels vanwege het geschreven verschil tussen ‘politics’ en ‘politik’, maar ook vanwege de –mits correct Duits uitgesproken– harde ‘r’ van het woord. De Duits-Amerikaanse dichter en politicoloog Peter Viereck verklaarde waarom dit bijdroeg aan de negatieve bijklank in de Engelse taal: ‘[it is] pronounced with a long, throaty, truculent ‘r’, and

¹⁵ OED Online, ‘Realpolitik, n.’ (versie 20 maart 2020); Merriam-Webster.com Dictionary, ‘Realpolitik’ (versie 20 maart 2020); Merriam-Webster.com Dictionary, ‘Realpolitik’ (versie 20 maart 2020).

connotes 'r-r-ruthless' (r-r-rücksichtslos, Hitler's favourite adjective) and 'r-r-realistic' (r-r-realistisch) [sic].'¹⁶

Met de uitzondering van het recente werk van Bew is er tamelijk weinig geschreven over realpolitik als afzonderlijke term. Zelf ziet hij als laatste voorloper van zijn onderzoek naar de geschiedenis van realpolitik het boek *Machiavellianism: The Doctrine of Raison d'État and Its Place in Modern History*, geschreven in 1924 door Friedrich Meinecke. De titel van dit boek is veelzeggend, daar realpolitik vaak wordt verward dan wel geassocieerd met Machiavellisme. Net als realpolitik heeft Machiavellisme vaak een negatieve bijklank, waardoor het begrijpelijk is dat ze worden verward, maar wat ook bijdraagt aan de negatieve connotatie van beide termen, omdat ze elkaar als het ware besmetten.

¹⁶ Peter Viereck, *Metapolitics. From Wagner and the German Romantics to Hitler* (New York 1965) 189–208.

Hoofdstuk 2 - Verwarring met andere termen

Zoals in hoofdstuk 1 al uitgebreid is neergezet zijn er verschillende termen die iets te maken hebben, of grote overeenkomsten lijken te tonen met realpolitik. In een paar kranten wordt realpolitik nauw in verband gebracht met Machiavellisme. Zo wordt er bijvoorbeeld sterk geïnsinueerd dat de realpolitik in het buitenlands beleid van Nixon-regering geen afspiegeling meer is van het volk, maar puur van de regering, en dat het daarmee in essentie tot Machiavellisme verworpen is.¹⁷ In een ander krantenbericht wordt zonder het woord Machiavellisme te gebruiken deze term wel degelijk gelinkt aan realpolitik. De affaire rondom Watergate wordt namelijk genoemd als een belichaming van een *the ends justify the means*-aanpak, de meest gebezigde samenvatting van Machiavellisme.¹⁸

Ook in de academische bronnen wordt Machiavelli aangehaald als een woordvoerder van de realpolitik, waarbij de grote overeenkomst lijkt te zijn dat de kern van staatsmanschap de waardevrijheid is.¹⁹ Met andere woorden wordt in de bronnen dus haast gebruik gemaakt van Machiavellisme als synoniem van realpolitik, terwijl beide termen een totaal andere ontstaansgeschiedenis kennen en Machiavellisme zelfs een hele grote extra lading heeft gekregen. Door het verweven van het gebruik van beide termen worden er dus al een hoop aannames die in de term Machiavellisme zitten geprojecteerd op realpolitik, waarmee het eigen karakter van laatstgenoemde een ondergeschoven positie krijgt.

Ondanks dat realpolitik meer een werkwijze dan een theorie is, wordt het vaak verward met de neorealistische theorie uit de internationale betrekkingen. In een artikel waarin onder andere de theorie over de macht van kernwapens wordt besproken, wordt realpolitik een positie in de theoretische discussie toegedicht. Realpolitik kenmerkt zich echter juist door haar pragmatische aard, in tegenstelling

¹⁷ David Binder, 'The Pragmatism of Nixon's Foreign Policy', *The New York Times*, 15 januari 1975.

¹⁸ Ronald Steel, 'Foreign-Policy Advice', *The New York Times*, 20 augustus 1974.

¹⁹ Kenneth W. Thompson, 'Moral Values and International Politics', *Political Science Quarterly* 88 (1973) 3, 368-374.

tot een theoretische visie op de wereldpolitiek. Volgens het artikel is de uitspraak ‘*arms make the state*’ kenmerkend voor realpolitik, terwijl dit bij uitstek een speerpunt is van het neorealisme.²⁰ Hier wordt dus onzorgvuldig omgegaan met de term realpolitik, en daarmee ook met het neorealisme. Er wordt dus een beeld geschetst van realpolitik als een neorealistische overtuiging, wat het eigenlijke karakter van realpolitik te kort doet, ook op analytisch niveau. Door realpolitik te zien als een nieuwe term voor een klassiek wereldbeeld, ga je voorbij aan de interessante analytische mogelijkheden die het bestuderen van realpolitik biedt.²¹

Daarnaast zou de vergankelijkheid van een bondgenootschap een van de uitgangspunten van realpolitik zijn.²² Hoewel je inderdaad kan stellen dat realpolitik uitgaat van de beperkte duurzaamheid van wederzijds vertrouwen, is dit ook een van de kerngedachten van het klassiek realisme en het realisme. Realpolitik gaat er volgens het artikel ook vanuit dat de doelstellingen van elke land of staat anders zijn dan die van andere landen of staten.²³ Wederom zou een realpolitiker zich hier waarschijnlijk uitstekend in vinden, maar is deze uitspraak veel meer eigen aan het neorealisme dan aan realpolitik. Ook in een ander artikel van dezelfde auteur, een jaar later, wordt realpolitik op deze wijze gehanteerd.²⁴ Kortom, realpolitik wordt hier op onjuiste wijze gebruikt om in feite het neorealisme te beschrijven.

Het grote verschil tussen beiden is dat het neorealisme een theorie is die poogt om de wereld van de internationale betrekkingen te verklaren, en dat realpolitik meer een manier van werken is, en in de praktijk ook zeer flexibel en daarmee moeilijk in een kader van harde uitspraken te vatten. Realpolitik wordt in een ander artikel

²⁰ Michael J. Brenner, ‘The Theorist as Actor, the Actor as Theorist. Strategy in the Nixon Administration’, *Stanford Journal of International Studies* 7 (1972) 109-131.

²¹ Aanbevelingen hierover zijn te vinden in de conclusie van dit onderzoek.

²² Brenner, ‘The Theorist as Actor’.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Michael J. Brenner, ‘The Problem of Innovation and the Nixon-Kissinger Foreign Policy’, *International Studies Quarterly* 17 (1973) 3, 109-131.

samengevat als een politiek op basis van de balance of power. Hoewel de balance of power een cruciaal aspect was van het buitenlands beleid van Bismarck, is het onlogisch om het in één adem met realpolitik op het beleid van Kissinger toe te passen. Wat voor Bismarck realpolitik was, is immers niet meteen voor iedereen realpolitik. Op andere vergelijkingen met Bismarck wordt verder op in het hoofdstuk nog teruggekomen. Een betere benaming die dit artikel had kunnen gebruiken is andermaal het neorealisme, en specifiek het defensief realisme. Voor het defensief realisme is de balance of power een van de cruciale theoretische punten.

Machtspolitik, meestal power politics genoemd is een ander concept waar realpolitik ongeveer aan gelijk wordt gesteld. In een artikel worden ze genoemd als twee zaken die beiden dezelfde uitkomst hebben.²⁵ De aanname is hier dat realpolitik als doel heeft om macht te maximaliseren door middel van dwangmiddelen, net zoals bij power politics. In een krantenartikel wordt power politics direct in relatie tot Kissinger genoemd, in een vrij negatief verwoorde beschrijving van zijn beleid: 'Mr. Kissinger is indifferent to ideology, obsessed with secrecy, and mesmerized by the game of power politics.'²⁶ Deze beschrijving wordt opgevolgd met een paar voorbeelden van de 'curious adventures in realpolitik' van Kissinger, om de link dus meteen weer te leggen met realpolitik terwijl in de zin daarvoor het nog ging over power politics.²⁷ De twee termen worden hier uitwisselbaar gebruikt, zonder enige aandacht voor de theoretische verschillen van beide.

²⁵ Raymond Aron, 'Richard Nixon and the Future of American Foreign Policy', *Daedalus* 101 (1972) 4, 1-24.

²⁶ Steel, 'Foreign-Policy Advice'.

²⁷ Ibidem.

Hoofdstuk 3 – Associaties met woorden en concepten

Naast de plek van realpolitik in het discours van de internationale politiek en betrekkingen, is er ook sprake van zekere stereotyperingen, assumpties, connotaties, relaties en associaties bij de term. Een hele duidelijke is eerder al kort genoemd; de relatie tussen realpolitik en Bismarck. Zoals een van de artikelen enigszins overdreven zegt, werd er in de jaren zeventig bijna geen column meer over Kissinger geschreven zonder een subtiele of minder subtiele verwijzing naar Bismarck.²⁸ Daarin zit meteen een aspect wat in veel van de bestudeerde bronnen terugkomt, namelijk de Duitse kant van Kissinger. Henry Kissinger, in 1925 geboren als Heinz Kissinger in het Duitse Fürth, was als tiener naar de Verenigde Staten gevlucht naar aanleiding van de steeds toenemende jodenvervolging in Duitsland. Over de joodse afkomst van Kissinger is overigens niets te vinden in de onderzochte artikelen.

Zijn Duitse achtergrond daarentegen wordt graag aangehaald, en de link met Bismarck en realpolitik wordt dan ook vaak gemaakt. Een artikel noemt Kissinger lichtelijk smalend een ‘champion of Bismarckian Realpolitik’.²⁹ Naast Bismarck wordt Kissinger ook vergeleken met bekende Europese staatsmannen Lord Castlereagh en Klemens von Metternich, waarbij de laatste wederom een Duits-klinkende naam heeft.³⁰ In een artikel wordt zelfs het bestaan van een beeldvorming bij verschillende commentatoren erkend van Kissinger als ‘the little German professor’.³¹ Ergens anders komt het beeld naar voren van de diplomatieke aanpak van Kissinger als een ‘lone ranger diplomatic style, his nineteenth century sense of realpolitik’, waar andermaal de link wordt gelegd naar het Duitse Europa van

²⁸ Walter Laqueur, ‘Kissinger and the Politics of Détente’, *Commentary* 56 (1973) 6, (versie 20 maart 2020).

²⁹ Donald Brandon, ‘A New Foreign Policy for America’, *World Affairs* 138 (1975) 2, 83-107.

³⁰ Laqueur, ‘Kissinger and the Politics of Détente’; Aron, ‘Richard Nixon’.

³¹ Aron, ‘Richard Nixon’.

Bismarck, Castlereagh en Metternich, die alledrie opereerden in de negentiende eeuw.

Sterker nog, elk gebruik van het woord realpolitik in combinatie met Kissinger is in feite een referentie naar zijn Duitse origine. Kissinger zelf heeft immers altijd geweigerd om zijn beleid realpolitik te noemen. Als outsider zijn beleid wel degelijk als realpolitik te duiden, is dus een keuze van de auteur. De keuze om het beleid van Kissinger realpolitik te noemen, is in feite een keuze om hem in het frame van Bismarck, Duitsland en Europa te plaatsen. Nu zijn er inhoudelijk ook wel overeenkomsten tussen de realpolitik van Bismarck en het beleid van Kissinger, maar het is veelzeggend dat het laatstgenoemde niet bijvoorbeeld een eigen term heeft gekregen zoals *Wilsonianism* of *Obamacare*, maar een geïmporteerde term met een hoop associaties is toegewezen.

De positie van Kissinger als een buitenstaander en daarmee dus geen authentiek Amerikaan wordt ook gekoppeld aan de karaktereigenschappen van realpolitik. Realpolitik is evident een strategie die gebaseerd is op een bovengemiddeld niveau van geheimhouding van plannen, en het afwijken van de algemene moraal ten faveure van een groter geheel. Het beleid van Kissinger werd daarom vaak beschuldigd van een gebrek aan democratie, omdat de mening van het Amerikaanse volk niet werd betrokken bij internationale besluitvorming, en sommige zaken zelfs helemaal geheim werden gehouden. Een voorbeeld van de zaken die het democratische gebrek van realpolitik toonden, waren de geheime oorlog met Cambodja en de tapijtbombardementen bij Hanoi.³²

Realpolitik wordt ook afgeschilderd als een spelletje in plaats van degelijke diplomatie.³³ Kissinger wordt zoals eerder al genoemd zelfs beschreven als ‘obsessed with secrecy, and mesmerized by the game’, en het spelletje als ‘his game of realpolitik, with its emphasis on expediency and flashy deals.’³⁴ Niet alleen wordt

³² *The New York Times* redactie, ‘Irrelevant Question’, *The New York Times*, 13 september 1973.

³³ Jagdish Bhagwati, ‘The United States in the Nixon Era. The End of Innocence’, *Daedalus* 101 (1972) 4, 25-47; Steel, ‘Foreign-Policy Advice’.

³⁴ Steel, ‘Foreign-Policy Advice’.

Kissinger hier gekarakteriseerd als een machtswellusteling, ook wordt het buitenlands beleid hier samengevat tot een spelletje dat Kissinger aan het spelen is. Relevant is dat er niet wordt gesproken over het beleid van Kissinger en Nixon samen, maar dat het spel exclusief wordt toegeschreven aan Kissinger.

Naast de woorden waarmee realpolitik wordt beschreven, is het ook interessant om te zien om te zien tot welke woorden realpolitik als tegenhanger wordt genoemd. Met andere woorden, in wat voor termen realpolitik in juxtapositie wordt gezet. In een artikel wordt bijvoorbeeld gezegd dat de realpolitik van Nixon en Kissinger niet verzand raakte in de 'futile and self-deluding crusades' van president Wilson.³⁵ Hiermee wordt de realpolitik van Nixon en Kissinger neergezet als het tegenovergestelde van zinloos en zelfbedriegend, waaruit je kunt destilleren dat de realpolitik-aanpak wordt beschouwd als zinvol en nuchter. In een ander artikel wordt echter gesproken van realpolitik als vervanger van 'moral purpose' en 'innocence'.³⁶ Dat gebrek aan moraal is overigens geen onbekend argument, en is zelfs een van de kenmerken van Machiavellisme. In zoverre als er geen duidelijk alternatief woord bestaat voor een gebrek aan moraal, is dit wezenlijk geen tegenstelling maar simpelweg een beschrijving van wat realpolitik is. In andere woorden is realpolitik moraalloos omdat er geen geschikt woord bestaat zonder een interne tegenstelling in het woord zelf.

³⁵ Lincoln P. Bloomfield, 'Foreign Policy for Disillusioned Liberals', *Foreign Policy* 9 (1972) 55-68.

³⁶ Bhagwati, 'The United States'.

Hoofdstuk 4 – Negatief of positief

Realpolitik wordt vrijwel altijd als positief of negatief beoordeeld. Soms ook in zoveel woorden, maar vaker is het tussen de regels door te vinden en valt het door nauwkeurig lezen te interpreteren. Er lijken in de waardering van realpolitik twee patronen te bestaan. Het eerste patroon is de selectieve waardering voor realpolitik bij de momenten waarbij de aanpak van Nixon en Kissinger succesvol is gebleken, tegenover de felle kritiek op realpolitik bij de momenten waarop realpolitik minder succesvol was. Het andere patroon houdt hier verband mee. Waar realpolitik als positief wordt gezien, is vrijwel altijd sprake van een succesvolle uitkomst. Bij een succesvolle uitkomst wordt realpolitik geloofd vanwege haar pragmatische en doelgerichte karakter, terwijl bij een minder succesvolle uitkomst de nadruk komt te liggen op het gebrek aan moraal en democratisch gehalte. De successen van het beleid van Nixon en Kissinger worden zelfs toegegeven en als zeer positief gewaardeerd in artikelen die verder erg kritisch zijn.

Een van de bronnen noemt bijvoorbeeld de dialoog met China, die na een cordon sanitaire op ideologische gronden van voorgaande presidenten dankzij de pragmatische aanpak van Nixon en Kissinger weer is heropend.³⁷ Ook de rol van de regering in de militaire de-escalatie in het Midden-Oosten wordt geroemd, evenals de geïnitieerde *détente* met de Sovjet-Unie.³⁸ Het is waardevol om hierbij kort terug te verwijzen naar de harde fonetische klank van het woord realpolitik, en dat nu te vergelijken met het zachte, Franse *détente*. Misschien is het niet voor niets dat Frans de traditionele taal van de diplomatie is.³⁹ In een hoofdredactioneel artikel van de *The New York Times* worden ook de heropende dialoog met Peking en Moskou geprezen, maar tegelijkertijd ook onder vuur gelegd.⁴⁰ Althans, de

³⁷ Steel, 'Foreign-Policy Advice'.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Bew, Realpolitik. A History, 10.

⁴⁰ *The New York Times* redactie, 'Morality and Power', *The New York Times*, 23 september 1973.

ethiek van het beleid wordt onder vuur gelegd, de uitkomsten blijven positief. Kortom, de krant steunt de resultaten van het beleid, maar keurt de werkwijze moreel gezien wel af. Resultaat en werkwijze worden dus gescheiden, in plaats van dat ze als geheel worden afgekeurd, ondanks de succesvolle uitkomsten ervan. Deze manier van omgaan met realpolitik komt in meer artikelen terug. Het beleid van Nixon en Kissinger, duidelijk bestempeld als realpolitik, wordt in een ander artikel zowel briljant als totaal immoreel genoemd.⁴¹

Er zijn natuurlijk ook artikelen die meer consistent zijn in hun waardering van Nixon en Kissingers realpolitik, zowel positief als negatief. Zo wordt de realpolitik bijvoorbeeld geschreven als iets wat heel logisch, zelfs bijna onontkoombaar is voor het buitenlands beleid van de Verenigde Staten. Sterker nog, bijna elke president heeft gebruikgemaakt van realpolitik, alleen werd het toen simpelweg nog niet zo genoemd.⁴² Een ander artikel betoogt dat realpolitik in sommige situaties de enige juiste wijze van staatsmanschap is, omdat er wordt gekeken naar feitelijke omstandigheden, in plaats van naar ethiek en waarden.⁴³ Een voorbeeld hiervan is de situatie van Japan. Japan was de belangrijkste bondgenoot van de Verenigde Staten in Oost-Azië, en koos politiek altijd de kant van de VS, in plaats van buurland China. De VS is technisch gezien natuurlijk ook een buurland van Japan, maar de afstand tussen China en Japan is ongeveer tienmaal zo klein als de afstand tot de VS. In ieder geval kon Japan altijd rekenen op steun van de VS in eventuele conflicten tussen Japan en China, totdat de realpolitik van Nixon en Kissinger er plots voor zorgde dat Washington ook toenadering vond tot Peking. Het artikel waarschuwt ervoor dat op grond van realpolitik de VS ook mag verwachten dat Japan zich bedient van realpolitik. Japan is immers volledig afhankelijk van handel en externe energieleveranciers, en zal dus op basis daarvan

⁴¹ Bhagwati, 'The United States'.

⁴² Aron, 'Richard Nixon'.

⁴³ Tetsuya Kataoka, 'China & Japan. Post-Ping-Pong World Politics', *Polity* 5 (1973) 4, 556-561.

haar keuzes maken, en niet op basis van Westerse principes loyaal blijven aan haar alliantie met de Verenigde Staten.⁴⁴ Realpolitik wordt hier dus gezien als een manier van politiek en diplomatie op basis van feiten en de realiteit, en wordt zodanig ook als positief beschouwd.

Een ander academicus, Eqbal Ahmad, is positief en optimistisch over het gebruik van realpolitik, en noemt 'Dr. Kissinger' een 'intelligent practitioner of Realpolitik.'⁴⁵ Realpolitik met een hoofdletter -uitgezonderd uiteraard de gevallen aan het begin van een nieuwe zin- is overigens ook een verwijzing naar de Duitse geschiedenis van het woord. Bew maakt in zijn boek hiermee ook onderscheid tussen Realpolitik uit de negentiende eeuw met de hoofdletter, en de geëvolueerde versie van Anglo-Amerikaanse realpolitik met de kleine letter.⁴⁶ Een laatste opvallende opmerking over het positief gebruik van realpolitik is een krantenartikel wat op het eerste gezicht weinig met het onderwerp te maken lijkt te hebben. In plaats van commentaar op het buitenlands beleid van Nixon en Kissinger, valt het woord in een artikel over de regelgeving rondom de categorie professionele en amateuristische atleten op de Olympische Spelen. Het artikel sluit af met de volgende zin: 'Surely we are past overdue for a reappraisal of the role of athletics in the entire non-Communist world and for an attitude of realpolitik in sports.'⁴⁷ Realpolitik wordt hier gebruikt als state-of-the-art diplomatiek middel, waar de Verenigde Staten meer gebruik van zou moeten maken. Kortom, er is genoeg positieve waardering te vinden voor realpolitik in de bronnen van 1969 tot 1975.

⁴⁴ Kataoka, 'China & Japan'.

⁴⁵ Eqbal Ahmad, 'Notes on South Asia in Crisis', *Bulletin of Concerned*

Asian Scholars 4 (1972) 23-29; Eqbal Ahmad, 'America and Russia in South Asia. Conflict or collusion?', *Bulletin of Concerned Asian Scholars* 6 (1974) 1, 22-27.

⁴⁶ Bew, *Realpolitik. A History*, 9-11.

⁴⁷ C. L. Sulzberger, 'Realpolitik in Sports', *The New York Times*, 14 januari 1972.

Conclusie

Dat er zoveel verstopt kon zitten in een elfletterig woord als realpolitik had ik aan het begin van dit onderzoek nog niet kunnen beseffen. Door eigenlijk maar naar een heel korte periode, en relatief weinig bronnen te kijken, word je gedwongen om goed te kijken naar wat de onderliggende betekenis van het gebruik van een woord is. In dit geval waren er veel aanknopingspunten. Realpolitik is om te beginnen een woord dat in een rijtje past van theorie van politiek en internationale betrekkingen. In dit rijtje blijkt realpolitik een vreemde eend in de bijt, omdat de term meer een methode dan een theorie aanduidt. Daarnaast is het woord realpolitik interessant vanwege zijn Duitse oorsprong. Niet alleen qua klank, maar ook qua geschiedenis roept deze etymologie een verscheidenheid aan sterke associaties op. Daarnaast is er nog de manier waarop het woord realpolitik wordt gebruikt in vergelijking of tegenstelling met andere woorden. Vaak zit hier al een waardeoordeel aan vast, maar soms zijn commentatoren ook kraakhelder over hun visie op de diplomatieke stijl van Nixon en Kissinger; negatief of positief. Hieronder worden alle bevindingen, eindoordelen en bedenkingen ter conclusie samengevoegd.

Allereerst de slotsom van realpolitik in het theoretisch kader van gelijksoortige termen uit de politiek van de internationale betrekkingen. Een aantal dingen valt op. Allereerst blijkt er dat er geen duidelijke definitie bestaat, waar verschillende aanhangers of ideologen het met elkaar over eens zijn. Bij het neorealisme is dit bijvoorbeeld wel het geval; daar zijn zelfs weer subtheorieën ontwikkeld als het defensief en offensief realisme.

Daar nauw aan verbonden is de conclusie dat realpolitik in essentie andersoortig is dan een grote theorie als het neorealisme. Het neorealisme is een theorie die de realiteit van de internationale betrekkingen probeert te duiden en soms te voorspellen. In feite is het dus een poging om te beschrijven hoe de wereld in elkaar zit, maar dan beperkt tot de internationale betrekkingen. Het is wel gestoeld op het klassiek realisme, dat ervan uitgaat hoe de mens, en daarmee dus ook de wereld werkt. Hierin kunnen zowel neorealisten als realpolitiker elkaar vinden. Realpolitik is echter geen theorie. Realpolitik is veel meer een stijl, een methode of een manier

van politiek bedrijven. In essentie is dit dus ook niet gebonden aan het terrein van de internationale betrekkingen, maar zou het ook kunnen worden toegepast op bijvoorbeeld een studentenvereniging.⁴⁸

Vanwege deze status als methode in tegenstelling tot theorie, kan realpolitik veel overlap vertonen met verschillende theorieën. Het is daarom ook niet vreemd dat hierdoor verwarring is ontstaan in de beschrijvingen van bijvoorbeeld het beleid van Nixon en Kissinger. Het kan namelijk heel wel zo zijn geweest dat Nixon en Kissinger qua theorie overtuigde defensief realisten waren, maar ook gebruik maakten van realpolitik. Het probleem van zo'n uitspraak is overigens dat dit moeilijk met zekerheid is vast te stellen, vooral omdat realpolitik zich niet laat binden aan een bepaalde definitie, en er dus ook slecht op te toetsen valt. Kissinger heeft bijvoorbeeld herhaaldelijk gezegd dat hij geen realpolitik heeft bedreven, maar tegelijkertijd betekent dat niet dat dit ook zo is. Uiteindelijk is realpolitik maar een woord dat je wel of niet gebruikt.

Een ander aspect van realpolitik is de link met Duitsland. Niet alleen de spelling en de klank zijn Duits, maar ook de geschiedenis van het woord. De duidelijkste associatie is die met Bismarck, misschien wel de bekendste beoefenaar van realpolitik uit de geschiedenis. Bismarck heeft realpolitik populair gemaakt, en elke keer als het woord valt zit daar de associatie met Bismarck bij, en daarmee ook met Duitsland. Dat Bismarck in feite kanselier van Pruisen was is voor de associatie niet relevant. Mijn theorie is dat de Duitse achtergrond van Kissinger een belangrijke reden is geweest voor het feit dat zijn beleid werd gekarakteriseerd als realpolitik.

Dan zijn er nog de woorden en beelden waarmee realpolitik wordt geschreven of vergeleken. Daar kwamen voornamelijk negatieve beelden naar voren, om te beginnen die van de kleine Duitse professor, die de suggestie doet van de dubbele nationale loyaliteit van Kissinger. Daarnaast wordt realpolitik beschreven als een spelletje, dat door Kissinger gespeeld werd. Hij wordt beschreven als een machtswellusteling die geobiologeerd is door het machtsspel, en geobsedeerd is met

⁴⁸ Een casusonderzoek vanuit het perspectief van een Praeses op het leiden van een studentenvereniging middels realpolitik vereist verder onderzoek.

geheimhouding. Die geheimhouding is overigens een vaker voorkomende kritiek op Kissingers realpolitik. Omdat zijn buitenlands beleid niet gebaseerd is op ideologie en moraal maar op pragmatische en praktische factoren die niet volledig transparant zijn voor het Amerikaanse volk, wordt de praktijk van realpolitik als ondemocratisch en elitair bestempeld.

Al met al zijn de meeste commentatoren uit de bronnen die voor dit onderzoek zijn bestudeerd het erover eens dat er de nodige vraagtekens mogen worden gezet bij de manier van buitenlandse politiek bedrijven van Nixon en Kissinger. Over het algemeen is men het erover eens dat de toenadering tot China en de Sovjet-Unie grote successen zijn, die dankzij realpolitik konden worden behaald, maar dat betekent niet dat realpolitik dan maar goedgekeurd wordt.

In dit onderzoek hoop ik nieuwe en verhelderende inzichten te hebben over het historische gebruik van de term realpolitik. Er liggen nog een hoop kansen in het verlengde van dit onderzoek, zoals in een meer data-gebaseerde analyse van dit onderzoek door middel van bijvoorbeeld *text mining*, om zo een meer kwantificeerbare uitspraak te kunnen doen. Hierbij raad ik wel aan om andere bronnen te kiezen dan Amerikaanse kranten, omdat uit deze periode er op het moment van schrijven erg weinig digitaal beschikbaar is. Een andere aanbeveling wil ik doen wat betreft het toetsen van beleid als realpolitik. Hiervoor zou allereerst een werkbare schaal moeten worden opgesteld op basis waarvan verschillende wetsvoorstellen, beleidsbrieven of andere bronnen van het beleid van bijvoorbeeld Kissinger kunnen worden beoordeeld. Als deze schaal eenmaal bestaat, kan deze ook worden toegepast op het beleid van Bismarck, die vervolgens weer kan worden vergeleken met Kissinger. Al met al kan er met voldoende tijd en middelen nog een hoop onderzoek worden gedaan naar het concept realpolitik, wat op het moment van schrijven een steeds populairdere term lijkt te worden.

Concluderend kan er worden gesteld dat realpolitik een woord met een rijke achtergrond en connotatie is. Wat betreft de waardering van realpolitik als werkwijze van Nixon en Kissinger bestond er een ambigue sfeer tussen het loven van de resultaten maar het afkeuren van de middelen. Daarbovenop werd er, vooral rondom Kissinger, een hoop negatieve beeldvorming gecreëerd. Kortom,

realpolitik was een effectief wapen; zowel in de handen van Kissinger, als in de pen van de criticus.

Literatuurlijst

Secundaire literatuur

Bew, John, *Realpolitik. A History* (New York 2016) PDF e-book.

Cochran, Molly, 'Pragmatism and International Relations. A Story of Closure and Opening', *European Journal of Pragmatism and American Philosophy* 4 (2012) 1.

Donnelly, Jack, *Realism and International Relationship* (Cambridge 2000).

Ganguly, Keya, 'Machtpolitik' (versie 15 september 2014), <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/9781118474396.wbept0631> (26 maart 2020).

Herring, George C., *From Colony to Superpower. U.S. Foreign Relations Since 1776* (Oxford 2008).

Humphreys, Adam R.C., 'Realpolitik' (versie 15 september 2014), <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781118474396.wbept0865> (26 maart 2020).

Litwak, Robert S., *Détente and the Nixon Doctrine. American Foreign Policy and the Pursuit of Stability, 1969-1976* (Cambridge 1986).

Machiavelli, Niccolò, *The Prince* (New York 1992).

Mearsheimer, John J., 'Structural Realism' in: Tim Dunne, Milja Kurki en Steve Smith (red.), *International Relations Theories. Discipline and Diversity* (Oxford 2016) 71-88.

Merriam-Webster.com Dictionary, 'Pragmatism' (versie 26 maart 2020), <https://www.merriam-webster.com/dictionary/realpolitik> (26 maart 2020).

Merriam-Webster.com Dictionary, 'Realpolitik' (versie 20 maart 2020), <https://www.merriam-webster.com/dictionary/realpolitik> (20 maart 2020).

OED Online, pragmatism, n.' (versie 26 maart 2020),

<https://www-oed-com.proxy.library.uu.nl/view/Entry/149295?redirectedFrom=pragmatism#eid> (26 maart 2020).

OED Online, 'Realpolitik, n.' (versie 20 maart 2020), <https://www-oed-com.proxy.library.uu.nl/view/Entry/158951?redirectedFrom=realpolitik#eid> (20 maart 2020).

Thompson, Kenneth W., 'Moral Values and International Politics', *Political Science Quarterly* 88 (1973) 3, 368-374.

Viereck, Peter, *Metapolitics. From Wagner and the German Romantics to Hitler* (New York 1965).

Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics* (New York 1979).

Warner, Geoffrey, 'Nixon, Kissinger and the breakup of Pakistan, 1971', *International Affairs* 81 (2005) 5, 1097-1118.

Primaire bronnen

Wetenschappelijke artikelen

Ahmad, Eqbal, 'America and Russia in South Asia. Conflict or collusion?', *Bulletin of Concerned Asian Scholars* 6 (1974) 1, 22-27.

Ahmad, Eqbal 'Notes on South Asia in Crisis', *Bulletin of Concerned Asian Scholars* 4 (1972) 23-29.

Aron, Raymond, 'Richard Nixon and the Future of American Foreign Policy', *Daedalus* 101 (1972) 4, 1-24.

Bhagwati, Jagdish, 'The United States in the Nixon Era. The End of Innocence', *Daedalus* 101 (1972) 4, 25-47.

Bloomfield, Lincoln P., 'Foreign Policy for Disillusioned Liberals', *Foreign Policy* 9 (1972) 55-68.

Brandon, Donald, 'A New Foreign Policy for America', *World Affairs* 138 (1975) 2, 83-107.

Brenner, Michael J., 'The Problem of Innovation and the Nixon-Kissinger Foreign Policy', *International Studies Quarterly* 17 (1973) 3, 109-131.

Brenner, Michael J., 'The Theorist as Actor, the Actor as Theorist. Strategy in the Nixon Administration', *Stanford Journal of International Studies* 7 (1972) 109-131.

Kataoka, Tetsuya, 'China & Japan. Post-Ping-Pong World Politics', *Polity* 5 (1973) 4, 556-561.

Laqueur, Walter, 'Kissinger and the Politics of Détente', *Commentary* 56 (1973) 6, (versie 20 maart 2020),
<https://www.commentarymagazine.com/articles/walter-laqueur/kissinger-the-politics-of-detente/> (20 maart 2020).

Krantenartikelen

Binder, David, 'The Pragmatism of Nixon's Foreign Policy', *The New York Times*, 15 januari 1975,
<https://nyti.ms/1RDqJvE> (26 maart 2020).

Steel, Ronald, 'Foreign-Policy Advice', *The New York Times*, 20 augustus 1974,
<https://nyti.ms/1PtJxhB> (26 maart 2020).

Sulzberger, C. L., 'Realpolitik in Sports', *The New York Times*, 14 januari 1972,
<https://nyti.ms/1kPqUt5> (26 maart 2020).

The New York Times redactie, 'Morality and Power', *The New York Times*, 23 september 1973,
<https://nyti.ms/1HiCVkQ> (26 maart 2020).

The New York Times redactie, 'Irrelevant Question', *The New York Times*, 13 september 1973,
<https://nyti.ms/1iIuV0S> (26 maart 2020).